



## Yunus Emre Divanı'ndan Tarama Sözlüğü'ne Katkılar<sup>1</sup>

Hadra Kübra ERKINAY TAMTAMIŞ<sup>2</sup>

**Başvuru Tarihi:** 16.11.2021

**Kabul Tarihi:** 29.12.2021

**Makale Türü:** Araştırma Makalesi

### Öz

*Bu çalışmada Yunus Emre Divanı'nda yer alan fiillerin Tarama Sözlüğü'ndeki durumu incelenmiştir. Yunus Emre Divanı'ndaki fiiller, tarama yöntemiyle elde edilmiş ve bağlamdan (context) yola çıkılarak anlamlandırılmıştır. Elde edilen fiiller ve anlamları, XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü ile mukayese edildiğinde birtakım farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmada fiillerin Tarama Sözlüğü'ndeki durumuna göre beş başlık elde edilmiştir: Birincisi Yunus Emre Divanı'nda yer alıp Tarama Sözlüğü'nde yer almayan fiiller, ikincisi Divan'da ve sözlükte yer alıp anlamlarının sayısı farklı olan fiiller, üçüncüsü her iki eserde de yer alıp anlamlandırma olarak örtüşmeyen, dördüncüsü her iki eserde yer alıp birtakım ses değişikliği gösterenler ve beşincisi iki eserde birtakım morfolojik değişikliklerle yer alan fiiller şeklindedir. Bununla birlikte çalışmada Tarama Sözlüğü'nün çevrimiçi kullanımına ilişkin bazı öneriler yer almaktadır. Bu tür çalışmalar, Türkçenin tarihî söz varlığı, sözcük bilimi ve anlam bilimi alanlarına katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Tarama Sözlüğü, Tarihî Sözlük, Sözcük Bilimi, Yunus Emre

**Atıf:** Erkinay Tamtamiş, H. K. (2022). Yunus Emre Divanı'ndan Tarama Sözlüğü'ne katkılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 171-190.

<sup>1</sup> Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

<sup>2</sup> Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, [hadraerkinay@hotmail.com](mailto:hadraerkinay@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-1469-0404



## Contributions from Yunus Emre's Divan to the Tarama Dictionary

Hadra Kübra ERKINAY TAMTAMIŞ<sup>3</sup>

Submitted by: 16.11.2021

Accepted by: 29.12.2021

Article Type: Research Article

### Abstract

*In this study, the verbs in the Yunus Emre's Divan and the verbs in the Tarama Dictionary were examined. The verbs in Yunus Emre's Divan have been obtained by scanning method and have been interpreted based on the context. Obtained verbs and their meanings when it is compared with the Tarama Dictionary some different results have emerged. According to the situation of the verbs in the Tarama Dictionary, five titles were obtained. The first of these is the verbs that are in the Yunus Emre's Divan but not in the Tarama Dictionary, the second is the ones that take place in the Divan and the dictionary but have different meanings, the third is in the form of those that take place in both works but do not overlap in terms of meaning, and the fourth is in the form of those that take place in both works and show some phonetic changes, the fifth is about morphological changes. However, there are some suggestions regarding the online use of the Tarama Dictionary in the study. Such studies are important in terms of contributing historical vocabulary, lexicology and semantics of Turkish.*

**Keywords:** Tarama Dictionary, Historical Dictionary, Lexicology, Yunus Emre

<sup>3</sup> Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Turkish Language and Literature, [hadraerkinay@hotmail.com](mailto:hadraerkinay@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-1469-0404



## Giriş

*Tarama Sözlüğü*, XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan sözlerin sözlüğüdür. 1943-1957 yılları arasında *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* yayımlanmıştır (TS<sup>4</sup>, 2009: V). İlk baskısı 1963'te yapılan *Tarama Sözlüğü*'nün 2009 yılında dördüncü baskısı yapılmıştır. Sözlüğün ilk altı cildi alfabetik olarak yayımlanmıştır. Yedinci cildini *Ekler*, sekizinci cildini ise *Dizin* oluşturmaktadır.

*Tarama Sözlüğü*'nün düzenlenmesinde izlenen yollardan birisi, madde başı olan sözcüğün sadece tanık içinde kullanıldığı anlamının verilmesidir. Sözcüğün başka anlamları bilirse de tanık olacak metin bulunmadığı takdirde o anlam sözlüğe alınmamıştır (TS, 2009: VII). Bu durum çok anlamlı durumda olan sözcüklerin anlamlarının sözlüğe kaydedilmediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Taranan eserlerdeki sözcüklerin bazı anlamlarının sözlüğe kaydedilmemesinin yanı sıra taranmayan metinlerde gizli kalmış veya tanıklanan eserlerden kimi zaman bağlamdan belirlenemeyen anlamlar da sözlüğe kaydedilmemiştir. Bu durum tarihî söz varlığının bir kısmının kayıt altına alınmadığını göstermektedir.

Tarihî metinlerde geçen temel fiillerin bazılarının *Tarama Sözlüğü*'nde yer almadığı belirlenmiştir. Sözlükte bazı sözcüklerin tarihî metinlerdeki farklı imla ya da sesle kayıtlı biçimleri, madde başına ilgili sözcüğün yanına parantez içinde kaydedilmiştir. Bazı tarihî metinlerde geçen farklı imla ya da ses değişiklikleri taşıyan sözcüklerin sözlüğe kaydedilmediği görülmüştür. Bununla birlikte tarihî metinlerde geçen sözcükler *Tarama Sözlüğü*'nde kayıtlı olsa da sözlükte verilen anlamlar ile bağlamdan elde edilen anlamların örtüşmediği sonucu da ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak sözlükte anlamlandırılan sözcüğün anlamı ile verilen tanıklar arasında kimi zaman anlamsal çelişki yer almaktadır.

Yunus Emre; *Tarama Sözlüğü*'nde lirizminde, tasavvufi, ahlaki telakkilerinde öz Türkçe sözcüklerle sade ve samimi bir dil kullanmış heyecanlı derviş şair (TS, 2009: LXXXII) şeklinde betimlenmiştir. Yunus Emre Türk milletinin yüzyıllar içinde yetiştirmiş olduğu en büyük şahsiyetlerden biridir (Tatçı, 2018: 1). Yunus Emre'nin söz varlığı ve anlam dünyası Türkçenin sözcük bilimi ve sözlük bilimi çalışmalarına mühim bir katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada *Yunus Emre Divanı*'ndaki fiillerle *Tarama Sözlüğü*'ne katkı sağlanması amaçlanmıştır. “*Yunus Emre Divanı*'ndaki tüm fiiller *Tarama Sözlüğü*'nde mevcut mudur?”, “*Divan*'daki bağlamdan yola çıkılarak elde edilen fiillerin anlamları sözlükte aynı anlamlarla mı kayıtlıdır?”, “*Divan*'da ve sözlükte yer alan fiillerin fonetiği aynı mıdır?”, “*Divan*'da ve sözlükte yer alan fiillerin morfolojik özelliklerinin durumu nedir?” soruları çalışmanın araştırma sorularını oluşturmaktadır. *Divan*'da yer alan basit ve türemiş fiillerin *Tarama Sözlüğü*'nde yer alıp almadığı araştırılmış; fiiller sözlükte yer alıyorsa fiillerin ses, biçim ve anlamlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Veriler hem basılı hem elektronik sözlükten kontrol edilmiştir.

## **Tarama Sözlüğü'ne Katkılar ile İlgili Yapılmış Çalışmalar**

Türk dili literatüründe son zamanlarda *Türkçenin tarihî sözlüğüne*, *Tarama Sözlüğü'ne*, *Eski Anadolu Türkçesi dönemine* katkılar gibi farklı başlıklarla oluşturulmuş çalışmalar söz konusudur. *Tarama Sözlüğü*'ne birtakım eserlerden çeşitli katkılar yapılmış olsa da *Yunus Emre Divanı*'ndan tarihî sözlüğe katkı içeren çalışma olmaması, Yunus Emre'nin söz varlığı ve anlam dünyası üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Yılmaz ve Demir (2009), *Kıyas-ı Enbiya* eserinden Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkı sağlayacak bir araştırma yapmıştır. Araştırmada 14. yüzyıla ait *Kıyas-ı Enbiya*'nın Türk Dil Kurumu ve Bursa nüshaları baz alınarak *Tarama Sözlüğü*'nde ve çalışma yapılmış dek yayımlanmış Eski Anadolu Türkçesi metin ve sözlüklerinde yer almayan, az rastlanan veya ilk defa karşılaşılan sözcükler ele alınmıştır.

<sup>4</sup> Çalışmada *Tarama Sözlüğü* TS olarak kısaltılmıştır.

Dündar (2020, s. 158), çalışmasında *Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî*den (Vankulu Lugatı) *Tarama Sözlüğü*'ne yapılmış katkıları incelemiştir. Arapçanın en önemli sözlüklerinden olan ve XVI. yüzyılda Osmanlı Türkçesine çevrilen *Vankulu Lugatı*, *Tarama Sözlüğü*'nde taranmayan eserler arasındadır. Sözlüğün Türkçe sözcük ve eklerin kullanımı açısından *Tarama Sözlüğü*'ne katkı sağlayacak bir eser olması hasebiyle söz konusu çalışma yapılmıştır.

Demir (2017), *Kemaloğlu'nun Ferahnamesi*'ndeki söz varlığı ile *Tarama Sözlüğü*'ne katkıda bulunmayı amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Çalışmada *Ferahname* mesnevisinin ilk yüz beytinde yer alıp *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan birleşik fiiller incelenmiştir.

Güner ise (2010) Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*'ne katkılar sunacak bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada Tietze'nin kökenini tespit edemediği çift soru işareti ile gösterilen sözcüklerin kökenine ait görüşler ortaya konmuştur.

Köksal (2010) Edirneli Nazmî ve çağdaşlarının eserlerinden yola çıkarak *Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü*'ne katkıda bulunmayı amaçlayan bir çalışma yapmıştır. Söz konusu şairlerin şiirlerindeki söz varlığıyla *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan Türkçe sözcükler tanıtılmıştır.

Nur (2013), çalışmasında *Hikâyet-i Ashâbi'l-Kehif*'in söz varlığını incelemiş ve Eski Anadolu Türkçesi metin ve sözlüklerinde yer almayan ya da az rastlanan sözcüklere yer vermiştir.

## Yöntem

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte veya hâlen var olan bir durumu betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Tarama modellerinde “Nedir, nelerden oluşmaktadır?” soruları sorulmaktadır. Çalışmada, tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, “Çok sayıda elemandan oluşan evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da örneklem üzerinden yapılan tarama düzenlemeleridir” (Karasar, 2012, s. 77-79). Araştırmanın evreni *Yunus Emre Divanı*'ndaki tüm sözcükler, örneklem ise *Divan*'daki basit ve türemiş fiillerdir. Fiiller, Tatçı'nın (2014) hazırladığı *Yunus Emre Divanı*'ndan alınmıştır. Araştırmada fiillerin anlamlarının belirlenmesinde Erkinay (2017)'in çalışmasından istifade edilmiştir. Elde edilen veriler 5 başlık altında tasnif edilmiştir: *Yunus Emre Divanı*'nda yer alıp *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan fiiller, birinci bölümü oluşturmaktadır. İkinci bölümde *Tarama Sözlüğü*'nde *Divan*'a göre anlamları eksik verilen fiiller yer almaktadır. Üçüncü bölümde *Divan*'da ve *Tarama Sözlüğü*'nde farklı anlamlarla kayıtlı olan aynı fiiller bulunmaktadır. Dördüncü bölümü *Tarama Sözlüğü* ve *Divan*'da birtakım ses değişiklikleriyle kayıtlı olan aynı anlamlı fiiller oluşturmaktadır. Son bölümü ise *Tarama Sözlüğü* ve *Divan*'da birtakım morfolojik değişikliklerle yer alan aynı anlamlı fiiller oluşturmaktadır.

## Tarama Sözlüğü'nde Yer Almayan Fiiller

Bu bölümü, *Yunus Emre Divanı*'nda yer alıp *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan fiiller oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan fiillerin bazılarının eş/yakın anlamlıları sözlüğün Dizin bölümünde verilmiştir (TS, 2009/VIII). *Tarama Sözlüğü*'nde taranan eserler arasında *Yunus Emre Divanı* olmasına ve söz konusu fiillerin *Divan*'da yer almasına rağmen sözlüğe kaydedilmediği tespit edilmiştir.

**boğıl-** soluksuz kalarak öldürülmek “*Ne oda yanam dagılam ne dâra çıkam boğılam/İşüm bitince yürüyem teferrüce geldüm ahî*” YED<sup>5</sup> 370-9.

<sup>5</sup> Yunus Emre Divanı, YED olarak kısaltılmıştır.

**boşa-** eşlerden birinin diğerinden ayrılması “*Var kardaşımı öldür dahı ‘avretün boşa/Anana kâbin kıydur Hakk’ı ‘iyân göresin’* YED 250-5.

**bozul-** bozulmak “*Hayrum şerüm yazılısar/ömrüm ipi üzüliser/Gidüp sûret bozulısar/Âh n’ideyin ‘ömrüm seni’* YED 384-5.

**buda-** ağacın dallarını kısaltmak “*Ben niçe sag işleri yolda koyup gitmişem/Ol ağacun budagın budar oldum budaram*” YED 220-7.

**bul-** 1. Bulmak “*Derviş Yûnus hönı geldi teveccüh ma’şûka kaldı/Gönülde sevdüğün buldı anunla gönlünü bağlar*” YED 55-6, 2. Ele geçirmek “*Bu çizginen gökleri tahte’s-serâ yirleri/Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk*” YED 133-2, 3. Elde etmek “*Âşık ki câna kaldı ‘âşık olmaz/Cânın terk itmeyen ma’şûkı bulmaz*” YED 113-4, 4. Herhangi bir durumda bulmak “*Zebânîler çün geleler beni yalnız bulalar/Bilmedüğüm dil soralar sen yardım eylegil*” YED 16-4, 5. Bilmek, idrak etmek “*İnsân olan buldı Hakk’ı meclis anun oldur sâki/Hemân bu bi-çâre Yûnus ‘ışkıla âşinâyımış*” YED 125-7, 6. Ulaşmak, erişmek “*Her kim ugrarsa bu derde/Bulur o himmeti erde*” YED 98-2, 7. Keşfetmek “*Ma’nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk/İki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk*” YED 133-1.

**bulın-** 1. Bulunmak “*Biti sunıla elüne itdüğün gele yoluna/Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur*” YED 44-6, 2. Rastlanılmak, görülmek “*Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ’atda/Bulunmaya Bagdâd’da bencileyin bir ‘ayyâr*” YED 41-3, 3. Herhangi bir durumda olmak “*Dünyâ için gussalanan mescid göricek tutınan/Anda îmânsuz bulnan Allâh’ı bir bilmeyendür*” YED 99-4.

**buna-** bunamak “*Ogl eydür bunadı ölmez kız eydür yirinden durmaz/Hiç kendü hâlınden bilmez hâlden hâle düşdi gönül*” YED 152-12.

**çatla-** çatlamak “*Ol günde gök çatlayısar/İnsân niçe katlanısar/Ol günde kim korkmayısar/Aglaşalum ol gün için*” YED 272-3.

**çüri-** çürümek “*Niçe yatur düşübeni ilan çıyan üşübeni/Sünüklere çağşabanı çürüyüben ulanı gör*” YED 22-2.

**dakın-** takınmak “*Dakındum şeyhlik adın kodum ma’şûk tâ’atın/Virdüm nefsin murâdın kamı Hakk’ıla bâzâr*” YED 41-8.

**değiş-**<sup>6</sup> değişmek “*Yûnus Emre’ye ne gam ‘âşık melâmet bed-nâm/Küfrüm îmâna şol dem anda değışüp geldü*” YED 181-11.

**del-** delik açmak, yarmak “*Yimiş kurd kuş bunı keler niçelerün bagrın deler/Şol ufacık nâ-resteler gül gibice solmuş yatur*” YED 74-3.

**divşüril-** bir araya getirilmek “*İsrâfil sûrı ura yir yüzi divşürile/Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla*” YED 306-1.

**döy-** dayanmak, katlanmak “*Kimse döymez bu nazara ‘ışkıla kim pençe ura/Bu nazara karşı duran hânımânın garka vire*” YED 307-1.

**eksil-**<sup>7</sup> 1. Azalmak “*‘Âşık-ı zinde kulun hükmi geçer cânlara/Eksilmez nukl u şarâb ‘ışk hânın yiyenlere*” YED 18-8, 2. Bitmek, tükenmek “*Ervel ay niçe dogdıysa ayruk dolanmadı hergiz/Eksilmedi ‘ömri anun her kime kim kıldı nazar*” YED 77-4.

<sup>6</sup> TS’de *değışürmek* (II) (*değışirmek*) madde başıyla kayıtlı olan fiilin anlamları *değıştirmek*, *değışmek* olarak verilmiştir (https://sozluk.gov.tr/, E.T. 15.12.2021). Lakin madde başıyla ilgili tanıklarda fiilin *değıştirmek* anlamıyla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla TS’de anlamları arasında *değışmek* anlamının da kayıtlı olduğu bu fiilin, tanıklardan yola çıkılarak sadece *bir şeyi başka bir şeyle değıştirmek* anlamını taşıdığı görülmektedir. *değışmek* fiilinin ettirgeni olan *değıştirmek* fiilinin fonetik bakımından farklı olan *değışürmek* (II) (*değışirmek*) biçimi madde başına geçirilmiştir.

<sup>7</sup> TS Dizin’de (2009: 109) *eksilmek* fiilinin karşılığı olarak *eğsemek*, *eksemek*, *eksimek*, *eksümek* fiilleri verilmiştir. İlgili fiilin tanıklarından yola çıkılarak anlamının *eksiltmek* olduğu görülmektedir. Bu nedenle *Divan*’daki bu fiilin, TS’ye göre sadece ses değil aynı zamanda anlam bakımından da farklı olduğundan birinci başlık altında değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

**erdir-** ermesini sağlamak “Geç bu uzun endişeden/Erdire nefsin uşadan/Bakmağıl dosta taşradan/Gel ikrâr it erenlere” YED 314-5.

**eri- 1.** Erimek “Eridi karlı taglar zerre zerre/Deniz ‘ummân olupdur ‘ışk elinden” YED 245-4, **2.** Mec. Yok olmak, bitmek, tükenmek “Hak bir gevher yarattı kendünün kudretinden/Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden” YED 249-1.

**erit-** mec. yok etmek “Her kim âşık olmadısa kurtulmadı mekr elinden/Cümlesini ‘ışk eridür dünya âhret belâsını” YED 348-3.

**es-** esmek “Gâh tozaram yirler gibi/Gâh eserem yeller gibi/Gâh çağlaram seller gibi/Gel gör beni ‘ışk n'eyledi” YED 404-6.

**ez-** mec. yenmek “Çün kibrûn boynını ezdün hurs evini bile bozdun/Dükkânı âreste düzdün alan alsın ma'den imiş” YED 121-8.

**fısılda-** fısıldamak “Gözsüze fısıldadum sagır sözüm işitmiş/Dilsüz çağırıp söyler dilümdeki sözümü” YED 407-9.

**ger-** germek “Yir benümdür gök benümdür Arş benüm/Gör niçesi germişem sayvânımı” YED 389-7.

**geril-** gergin duruma gelmek, germe işi yapılmak “Yûnus yarağun eyle yol korhulı key anla/Gökren katran denizi kıldan Sırât gerile” YED 306-6.

**gizle-** gizlemek “Ben ol yârı sevdiğümi niçe bir gizleyüblem/Gönlüme sığmaz n'ideyin meger râzum ile diyem” YED 205-1.

**gül- 1.** Gülmek “Ol cânda ki ‘ışk ola anda gussa olmaya/Bu ‘ışk bana gelelden gussam gitdi güldüm ben” YED 280-3, **2.** Sevinmek “Ma'lûmdur ahî yol eri Mevlâ'yıçün n'itdikleri/Mihnet içinde her biri miskîn olup gülmediler” YED 40-2, **3.** Alay etmek “Ko gülen gülsün hak bizüm olsun/Gâfil ne bilür Hakk'ı sever var” YED 79-2.

**gümüşlen-** gümüş gibi parıldamak “Her kime kim dervîşlik bağışlana/Kalbı gide pâk ola gümüşlene” YED 324-1.

**içür-** içirmek “Görenün hâli döner nişânsuz bi-nişâna/Esritdün cümle halkı sırf içürdün peymâ” YED 320-1.

**inan- 1.** İnanmak “Olmaz sözi dimezem ben ma'rifet ehline/Zîrâ disem inanmaz ağaçda bitdi karpuz” YED 106-6, **2.** Güvenmek “Bu dünyâyâ inanma dünyâyı benüm sanma/Niçeler benüm dimiş giderler ham bez ile” YED 335-18, **3.** Kanmak, aldanmak “Dünyâyı inanursın rızka benümdür dirsın/Niçün yalan söylersin çün hiç didüğün olmaz” YED 103-2.

**inlet-** inletmek, sızlatmak “Kimine derd virür asla inletmez/Kiminün dünyâda derdin bol eyler” YED 95-8.

**kadarla-** sıralamak “Toprağı kadarladı sûreti hat bağladı/Durgurdı dört âleti adın insân eyledi” YED 358-3.

**kaldur- 1.** Kaldırmak “Tanla turup başun kaldur ellerünü suya daldur/Hem şeytânun boynını ur hem nefis dahı ölse gerek” YED 136-2, **2.** Açmak “Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri/Kaldurdum perdeleri hemân cemâlüme bak” YED 134-9, **3.** Toparlamak, zor bir durumdan kurtarmak “Düşmiş idük ol kaldurdı birliğin bize bildürdi/İçümüze ‘ışk toldurdı dürüst oldu imânumuz” YED 118-7.

**kan- 1.** Yönelmek, inanmak “Ölmez vuslat meyin içen ma'siyet denizin geçen/Meyhânedan ‘azim idüp mescidlere kanmaz mısın” YED 267-5, **2.** Bir gereksinimi, isteği yeteri kadar karşılamış olmak, doymak “Denizler olsa bir kadeh susalıgum kanmaz benüm/İnildümi yenemezem gözüm yaşı dinmez benüm” YED 226-1.

**kanatlan- 1.** Kanatları oluşmak “Kuriyiduk yaş olduk ayagıduk baş olduk/Kanatlanduk kuş olduk uçduk el-hamdüli'llâh” YED 292-3, **2.** Çok sevinmek “Kesildi nefis başı öldi fisk u fesâd işler kaldı/Hak'dan bana nazar oldu kanatlandum uçar oldum” YED 208-5.

**karış-**<sup>8</sup> birbirinin içine girmek “*Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi/Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar*” YED 379-5.

**kavşur-** kavuşturmak “*Çün varam dost Hazret'e el kavşurup hıdmete/Benden 'amel sorarsa bu 'amelden bezerem*” YED 171-11.

**kayna-**<sup>9</sup> yerinde duramamak, coşmak “*Gâfil olma 'ömr geçdi bir niçe yılun aşdı/'İşkdur kaynadı taşdı buldum bulmadum dime*” YED 336-2.

**kaynat- 1.** Kaynatmak “*Kerpiç koydum kazgana poyrazıla kaynatdum/Nedür diyü sorana bandum virdüm özini*” YED 407-2, **2.** Dalgalandırmak, çalkantılı duruma getirmek “*Mülk-i fenâdan geçeyin ol dost iline uçayın/Talayın 'ışk 'ummânına denizlerin kaynadayın*” YED 283-2, **3.** Yerinde duramaz hâle getirmek, heyecanlandırmak “*'İşkdur kudret körüğü kaynadur 'âşıkları/Niçe kapdan geçürür andan gümüşe benzer*” YED 66-6.

**kazan-** kazanmak “*Namâz kılmaz kişünün kazandığı hep harâm/Bin kızılı varısa birisi gelmez işe*” YED 341-5.

**kıy-** acımadan vermek, esirgememek “*Bir niçe kişilerin gaflet gözün bağlamış/Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz*” YED 105-2.

**kodur-**<sup>10</sup> bıraktırmak “*Dîn ü millet kodurdu ol benüm gönlüm alan/Anı gören kişiye ne gönül kalur ne cân*” YED 264-1.

**korın-** koruma işine konu olmak “*Şer'at korıcıdur hakikat ordusunda/Senün için korınur hâsil ordu içinde*” YED 303-5.

**kullan-** kul sahibi olmak “*Her kim hâli hâllendi ol beg oldı kullandı/Yünus sen kul olğör beg söyleşür kulıla*” YED 304-8.

**kurı- / kuru- 1.** Kurumak “*Azrâil alur cânumuz kurur tamarda kanumuz/Yayıcagız kefenümüz saranlara selâm olsun*” YED 231-4, **2.** Etkisini kaybetmek, cansızlaşmak “*Ecel irer kurur baş tiz dükenür uzun yaş/Düp düz olur tag utaş gök dürilür yir gider*” YED 35-5.

**kurıt- 1.** Kurutmak “*Dünyâdan gönlini çeke eli ile arpa eke/Unına yarı kül kata güneşde kurutmak gerek*” YED 140-4, **2.** Mec. Yok etmek “*İncidesin âh ideler 'ömrin gülin kurıdalar/Gözsüz olasin yideler tâ bilesin dervişleri*” YED 374-5.

**kurtıl-** kurtulmak “*'yân ola cümle iş kurtılmaya yâd-biliş/Gel fülân ibn-i fülân her bir kula kıgrıla*” YED 306-3.

**ortalan-** yarılanmak “*Her gâh ki nefes gelür ol kîsenden eksilür/Çün kîse ortalandı sen anı düketdün tu*” YED 18-8.

**ög-** değerini yüceltmek, övmek, methetmek “*Resûl Mi'râc'a agdı gökden yire nûr yağdı/Habîb'üm diyü öğdi ol Fahr-ı cihân kanı*” YED 396-6.

**ölç-** ölçmek “*Kâ'imdür hiç ırılmaz ansuz kimse dirilmez/Adım adım yir ölçer kendü revân içinde*” YED 302-2.

**öldür- 1.** Öldürmek “*Eger beni öldüreler/Külüm göge savuralar/Topragum anda çağura/Bana seni gerek seni*” YED 381-5, **2.** Yok olmasına yol açmak “*Öldür nefsün dileğini ilet teneşir üstine/Yohsa gensüz ölicegez sana fermân olur gassâl*” YED 155-7.

<sup>8</sup> TS Dizin'de *karışmak* fiilinin madde başının karşısında kendisiyle yakın anlamlı olan *karcaşmak* fiili yer almaktadır (TS, 2009, s. 203). XVI. yüzyıl eseri *Şehname Tercümesi*'nden tanıklanan beyitte “*Çekip Rüstem çeri Belh'a erişti / Vilâyet cümle karcaştı karıştı*” biçiminde her iki fiilin ikileme biçiminde yakın anlamlı olarak verildiği görülmektedir.

<sup>9</sup> TS'de (2009, s. 2386) *kaynanmak* madde başının anlamları *kaynatılmak*, *kaynamak* olarak verilse de tanıktan yola çıkılarak fiilin *kaynatılmak* anlamı taşıdığı görülmektedir.

<sup>10</sup> *Tarama Sözlüğü*'nde fiilin olumsuz *kodurmamak* olarak kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2600).

**öp-** öpmek “Her kim sana sorarisa i'tikâdun nedür Hakk'a/Öpgil anun ayagını budur ana cevâb su'âl” YED 155-8.

**öpil-** öpülmek “Bunda el-ayak öpülür görenün cânı kapılır/Garîb müsâfir yapılır zavve vü mescid-hânedan” YED 265-4.

**ör-** örmek “Süleymân zenbîl ördi kendü emegin yirdi/Anunıla buldılar bunlar peygamberligi” YED 361-1.

**saç-** saçmak, serpmek “Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile/Bir dem gelür güm-râh olur miskîn Yunus Hayrân olur” YED 49-13.

**saçıl-** 1. Saçılmak “Bu harâbât iklimi anun melâmetdür tonı/Dökülür kanlar saçılır sad-hezarân başı yiter” YED 67-2, 2. Yayılmak “Ol dükkân açılmadığı kokusu saçılmadığı/Sırrınun açılmadığı kilidi kibr ü kîn imi” YED 121-7.

**sagıncıla-** istemek, arzulamak “Cân tuta gelürisen cânum vardur dirisen/Cân şumâr iderisen külli sagıncılasın” YED 281-2.

**sap-** 1. Sapmak “Gelmeyen gelmedi sapdı secde eyledi tapdı/Bu 'imâreti kim yapıdı bu mülke Süleymân nedür” YED 94-1, 2. Yön değiştirmek “Bir devlengeç yuva yapar yürür ilden yavru kapar/Togan ileyinden sapar zir'elinde murdârı var” YED 27-3.

**satıl-** satılmak “İşk bâzârıdur bu cânlar satılır/Sataram cânımı hiç kimse almaz” YED 113-5.

**savur-** savurmak “Gelsün beni ol öldüren külümi göge savuran/Ben Küntü kenz'em mahfî'yem izhâr iden gelsün berü” YED 287-7.

**savurt-** savrulmasına sebep olmak “Oda yandurtdun külin savurtdun/Eyle mi gerek seni seveni” YED 353-10.

**seç-** 1. Seçmek “Gök perdelerin açalar eyü yavuzdan seçeler/Ol dem kancaru kaçalar baş kurtarası yir gerek” YED 138-3, 2. Fark etmek, birbirinden ayırmak “İkilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün/Hak'dan yana uçamadun fakîlik oldı sana fak” YED 130-4, 3. Tercih etmek “Yitmiş iki dil seçdi aramuza söz düşdi/Ol bakışı biz bakduk yirmedik âm u hâsın” YED 382-4.

**ses-**<sup>11</sup> büyümek, ses vermek “Yine yini hazineden yini hil'at giydi cihân/Yine virildi yini cân ot u ağaç sesdi yine” YED 312-3.

**sev-** sevmek “Eger seversen Allah'ı/Hoş nidâ eyle o şâhı/Hak rahmet ider va'llâhi/Gel ikrâr it erenlere” YED 314-8.

**sevil-** sevgi duyulmak “Biz sevdük âşık olduk sevildük ma'şûk olduk/Her dem yini dirlikde sizden kim usanası” YED 382-3.

**sıçra-** yerinden koparak hızla, parçalar durumunda savrulmak “Senün işkun odı meger sıçramaya kimesneye/Bir zerre degdi Yunus'a cihân içinde fâş oldı” YED 354-10.

**sıgrın-** hazmetmek “Bu gönlümdeki râzımı sıgrınmazam size direm/Âşıklar nice katlana işk metâ'ın satmayınca” YED 325-6.

**sız-** sızmak “Gönül yüksekte gezer dem-be-dem yoldan azar/Taş yüzine ol sızar içinde ne varısa” YED 299-2.

**sil-** 1. Islaklığını gidererek kuru duruma getirmek, silmek “Yansun cânum yansun işkun odına/Aksun yaşum aksun silmezem ayruk” YED 129-7, 2. Temizlemek “Yudum yaramı sildüm yaram kimdedür bildüm/Bana yârüm kayusu yaram kayusu degül” YED 165-4, 3. Gidermek “Dutgıl bir Tanrı hâsını/Gel ikrâr it erenlere/Sileler gönlün pâsını/Gel ikrâr it erenlere” YED 314-1.

<sup>11</sup> Fiilin olumsuzu *Tarama Sözlüğü*'nde *sesmemek* olarak kayıtlıdır (TS, 2009, s. 3394).



**silkin-** 1. Üstünü silmek “Çün gölden girü döndi budak üzere kondı/Silkindi her bir yönden bir tamla su döküldi” YED 367-5, 2. Sarsılmak, kuvvetle sallanmak “Bir kez cehennem silkine/Âsîlere ide kîne/Yâ Rab iricek ol güne/Ben n'ideyin n'eyleyeyin” YED 275-5.

**sol-** 1. Solmak “Yanmışam 'ışkuna tâ kül olunca/Boyandum rengüne solmazam ayruk” YED 129-5, 2. Tazeliğini, diriliğini yitirmek “Yemiş kurd kuş bunu keler niçelerün bagrın deler/Şol ufacık nâ-resteler gül gibice solmuş yatur” YED 74-3.

**sög-** sövmek “Yûnus'ı ögen ögsün sögen Yûnus'a sögsün/Keçe suya salupdur ne durur irte gice” YED 342-7.

**söylen-** 1. Söylenmek “Sözdür söylenür araya kimse döymez bu yaraya/İltüp bizi makbereye koyanlara selâm olsun” YED 231-6, 2. Konuşulmak “Hezârân dürlü hikmetler katunda söylenürise/Şekâvet penbesin hergiz kulagundan çıkarmazsın” YED 235-2.

**sunul-** sunulmak “Yine mahfiller düzüldi yine badyalar kuruldı/Yine kadehler sunuldı esrük oldı cânlarımız” YED 118-2.

**süz-** süzmek “Cemâlünü gördüm düşde çok aradum yayda kışda/Bulımadum tagda taşda denizleri süzer oldum” YED 222-2.

**süzül-** süzülme “Dilüm tetigi bozuldı/Cânım gevdemden üzüldi/Uşda gözlerüm süzüldi/Allâh sana sundum elüm” YED 184-3.

**şüşür-** ayırmak, atmak “Kelecilerün bişürgil yaramazunu şüşürgil/Sözün usıla düşürgil dimegil çağ ide bir söz” YED 102-3.

**tagla-** dağlamak “Kimi zâri kılup aklar zebâniler cânın taglar/Dutuşmuş sinleri oda çıkan düttünleri gördüm” YED 207-8.

**takıl-** takılmak “Gördüm anda takılır cân boynuna zülfeyn-i dost/Bir kıl ile sad-hezarân Mansûr'ı ber-dâr ider” YED 67-5.

**taş-** 1. Taşmak “Bir dem çıkar 'Arş üzere bir dem iner tahte's-serâ/Bir dem sanasın katredür bir dem taşar 'ummân olur” YED 49-4, 2. Heyecandan kendini tutamamak “Dirildük bınar olduk irkildük ırmag olduk/Akduk denize tolduk taşduk el-hamdüli'llâh” YED 292-7.

**tog-** 1. Doğmak, dünyaya gelmek “Yûnus sözi âlimden zinhâr olman zâlimden/Korka durun ölümünden cümle togan ölmüşdür” YED 76-5, 2. Çıkmak, ufukta yükselmek “Bu dem yüzüm süre turam her dem ayum yini togar/Her dem bayram durur bana yayum kışum yini bahâr” YED 77-1, 3. Ortaya çıkmak, oluşmak “Kimsene dînine hilâf dimezüz/Dîn tamâm olıcak togar mahabbet” YED 12-8.

**togur-** doğurmak “Balık kavaga çıkmış zift turşısın yimege/Leylek koduk togurmuş bak a şunun sözünü” YED 407-6.

**tuşla-** öne çıkmak, karşılamak “Her ne dilersen hakumda işledün/Ne tuşa durdumısa sen tuşladun” YED 417-5.

**tutaş-** yaklaşmak, karşılaşmak “Kim ne bile ne kuşam ben şol ay yüze tutaşam ben/Ezelîden serhoşam ben içmişem ayagum anda” YED 310-5.

**unıdul-** unutulmak “Yavı vargıl bu yolda her bir dürlü menzilde/ümle söylenen dilde gerek unıdulasın” YED 281-7.

**unıtdur-** unutmamasına yol açmak “Bunlara benüm didüm bunlara benin didüm/Unıtdurdum mâlını gencini dervişlerün” YED 149-8.

**utan-** utanmak “Yûnus imdi sen kıl yarak utanmayasın dogrı bak/Cümle halâyık dirile adlu adıyla saylıcak” YED 127-9.

**üş-** üşüşmek, toplanmak, birikmek “*Bu dünyenün meseli benzer murdâr gevdeye/İtler murdâra üşdi Hak dostı kodı kaçdı*” YED 391-3.

**yag-** yağmak “*Yıldırım olup şakiyan gökde melâik tokıyan/Bulutlara hüküm sürüp yagmur olup yagan benem*” YED 177-4.

**yagmalan-** baskı ve zor kullanarak bir şeyin sona erdirilmesi “*Dost yüzün göricek şirk yagmâlandı/Anunçün kapuda kaldı şerî’at*” YED 20-5.

**yalvar-** yalvarmak “*Kuşlarıyla turgıl bile/Kıl namâzı imâm ile/Yalvar günâhun gel dile/Tanla seher vaktinde tur*” YED 88-5.

**yandurt-** yaktırmak, tutuşturmak “*Oda yandurtdun külin savurtdun/Eyle mi gerek seni seveni*” YED 353-10.

**yañıl-** 1. Aldanmak, hata yapmak “*Âdem olup turmadın nefsum boynun burmadın/Yanıldum bugday yidüm Uçmak’dan sürlüp geldüm*” YED 191-6, 2. Şaşırmak, karıştırmak “*Hûrîlerle sırdaş olan Muhammed ile eş olan/Ol imânu yoldaş olan bunda yol yanılmayandır*” YED 99-7.

**yarat-** 1. Olmayan bir şeyi var etmek, yaratmak “*Evvelki bünyâd oldı altı kez dünyâ toldı/Yidincisi buyıdı bu Âdem yaratıldı*” YED 367-7, 2. Yeni bir şey ortaya koymak, yapmak “*Hoş haber geldi dostdan yaradı bâğ u bostân/İlm okur hezâr destân bülbülleri râz ile*” YED 335-3.

**yarlıgan-** bağışlanmak, affedilmek “*Kim ere kullık ide ol ‘azâbdan kurtıla/Mutlak ol yarlıganur kim görürse er yüzün*” YED 247-5.

**yidür-** Yedirmek “*Yigil yidürgil bî-çâre eksilürse Tanrı’n vire/Bir gün tenün yire gire girü kalan nendür senün*” YED 148-8.

**yîñile-** yenilemek, tazelemek “*Sen oldugun gönüller her dem cânın yiniler/Bunlardur ölmeyenler hâkimi sen olasın*” YED 261-3.

**yüklet-** yük koymak “*Bir serçenün kanadın kırk kanluğa yükletdüm/Çifti dahı çekmedi kaldı şöyle yazılı*” YED 407-4.

**yürin-** yürüme işi yapılmak “*Yûnus Hak tecellisin şâ’ir dilinden söyler/ ânda gevher varısa Hak’dan yana yürindi*” YED 383-5.

**yüzdür-** yüzmesini sağlamak veya yüzme işini yaptırmak “*İşk bî-karâr denizdür cânunu ‘ışka yüzdür/Denizde bahrî vardur yüzdüm yüzmedüm dime*” YED 336-3.

### **Tarama Sözlüğü’nde Bazı Anlamları Bulunmayan Fiiller**

Bu bölümdeki fiiller, hem *Yunus Emre Divanı*’nda hem *Tarama Sözlüğü*’nde kayıtlıdır. *Tarama Sözlüğü*’ne kaydedilmiş bu tarihî fiillerin anlamları, *Yunus Emre Divanı*’ndan bağlamdan yola çıkılarak tespit edilmiş anlamlara göre eksiktir. *Divan*’ndan en az iki anlamla kaydedilmiş bazı fiillerin *Tarama Sözlüğü*’nde daha az anlamla kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde sınıflandırılan fiillerin bir veya birden fazla anlamı, *Tarama Sözlüğü*’nde kayıtlı olan anlam(lar)la örtüşmekle birlikte *Divan*’ndan belirlenen diğer anlamlar, *Tarama Sözlüğü*’nde yer almamaktadır. Her bir fiilin hangi anlamının *Tarama Sözlüğü*’nde kayıtlı olduğu verilmiştir.

**dayan- / tayan-** 1. Mec. Değmek, varmak, ulaşmak “*Yine yüzünü gördüm yine yüregüm yandı/Dost senün ‘ışkun odı yüregüme dayandı*” YED 400-1, 2. Bir yere yaslanmak, kendini dayamak “*Sana erden ‘asâ gerek bu yolda/Tayanursan ‘asâya tayanasın*” YED 279-8, 3. Güvenmek, bir şeyden güç almak “*Rükû’ sücûda kalma ‘amelüne tayanma/İlm ü ‘amel gark olur nâz u niyâz içinde*” YED 303-2, 4. Güç bir duruma katlanmak, tahammül etmek “*Kıl gibi Sırât’dan Âdem mi geçer/Yâ üzilür yâ tayanur ya uçar*” YED 417-12. TS’de güvenmek, itimat etmek anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1030).

**işit-** 1. İşitmek “Sözi Yûnus'dan işit kibir kılma dut öğüt/İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca” YED 297-8, 2. Dinlemek, dikkate almak “Hoş dervîşem sabrum yok dilümde inkârüm çok/Kulagumdan gireni hergiz içüm işitmez” YED 117-4, 3. Öğrenmek “Bir kişünün yatlu sözün varuban kimseye dime/Biz uludan işitmişüz hınzırdan girüdüür gammâz” YED 109-5, 4. Haber almak “İşitdüm boyun senün serviden a'lâyımış/Dahı gözüm görmedin boyunu sevdi kulak” YED 132-8. TS'de işitmekte bulunmak, daima işitmek anlamlarıyla kayıtlı olan işidü durmak sözcük grubu yer almaktadır (2009, s. 2115). Bunun haricinde işitmek fiili TS'de yer almamaktadır. işidü durmak sözcük grubu, XIV. yüzyılda Kelile ve Dimne eserinden “Nakkaşın kulu bu babı işidü dururdu ve anlara bunların işittiği ma'lum değildi.” biçiminde tanıklanmıştır. Fiil hem anlamsal hem biçimsel olarak değişiklik arz ettiğinden çalışmada iki ayrı başlık altında değerlendirilmiştir.

**kaç-** 1. Kaçmak “Çün cenâzeden şeşdiler/Üstüme toprak eşdiler/Hep koyubanı kaçdılar/Allâh sana sundum elüm” YED 184-11, 2. Korkup çekinmek, sakınmak “Dervîş oldur itden kaçar it besleyen kanlar içer/Kogıl hem it beslemegi it besleyen sekbân olur” YED 97-3, 3. Geri durmak, kaçınmak “Hakk'a kulluk eylemekden kaçasın/Yâ niçün kulluk eylersin 'avâne” YED 346-5, 4. Koşmak “Çün cenâzeden şeşdiler/Üstüme toprak eşdiler/Hep koyubanı kaçdılar/Allâh sana sundum elüm” YED 184-11. TS'de koşmak, seğırtmek anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2157).

**kışla-** 1. Kış olmak “Yaylalar yaylamaz olmuş kışlalar kışlamaz olmuş/Bar dutmuş söylemez olmuş ağızda dilleri gördüm” YED 207-4, 2. Kışı bir yerde geçirmek “Dervîşler uçar kuşlar/Deniz kenârın kışlar/Zihî devletlü başlar/Eve dervîşler geldi” YED 373-3. TS'de kışı geçirmek anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2522).

**kız-** 1. Sıcaklığı çok artmak, yakmak, ısınmak, yanmak, kızarmak “Bir gün sana zevâl ire yüce kaddün ine yire/Budaklarun oda gire kaynaya kazan kıza saç” YED 21-5, 2. Kızmak, öfkelenmek “Yitmiş iki millete suçum budur Hak didüm/Korkı hıyânetedür yâ ben niçün kızaram” YED 171-5. TS'de ısınmak, kızarmak anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2549).

**ko- / koy-** 1. Bırakmak, koymak “Çün cenâzeden şeşdiler/Üstüme toprak eşdiler/Hep koyubanı kaçdılar/Allâh sana sundum elüm” YED 184-11, 2. Çıkarmak, soymak “Kodı atlası geydi palâsı/İbrâhîm Edhem sırdan duyanı” YED 353-8, 3. Yerleştirmek “Seni gördüm güneş gibi cennet bana zindân gibi/ cennet'üne zâhidün ko Uçmak'da arzüm yok durur” YED 52-6, 4. Vazgeçmek, terk etmek “Koyam bu dünyâyı gidem çün âhrete sefer idem/Ol Uçmak'da Hürîleri ben bana yoldaş eyleyemr” YED 197-2, 5. Ertelemek, sarkıtmak “Âşıkısan didârına koma bugünü yarına/Girenler ışk bâzârına kendözinden bizâr olur” YED 93-3, 6. Kaybetmek, yitirmek “Ulu-kıçı ağlamışlar server yigitler komışlar/Baş ucında yay sınışlar kırıluban oklar yatur” YED 82-4, 7. Ayırmak, uzaklaştırmak “Beni benlikden kodı varlık defterin yudu/Havf u recâ göstermez hayr u şer elden koyan” YED 264-7, 8. Sıgdırmak “İşkun serhengi beni komaz hiç bir nesneye/Ne İslâm'da ne dînde anılmaz küfr ü imân” YED 264-4, 9. Barındırmak “Alur yigidi çağında bülbülü ötmez bâğında/Kimse komaz ocagında yigitleri alur ölüm” YED 198-2, 10. Belirlemek “Dostum dimiş yaratmış hem anun kaydın yimiş/Ümmetden yana komış yönini Muhammed'ün” YED 145-2, 11. Ad vermek “Ol dost bana ümmî dimiş hem adımı Yûnus komış/Dilüm şeker gevdem kamış bu söyleyen nemdür benüm” YED 170-6, 12. Katmak, eklemek “Niçe bir ben sana uyam özümü belâya koyam/N'ola gelsen sen de benüm öğüdümü dutsan gönül” YED 161-3. TS'de 1. Bırakmak, terk etmek, vazetmek. 2. Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek, 3. Alıkoymak anlamları kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2626).

**kon-** 1. Konaklamak “Bugün cihâna geldüm uş giderem/Sanasın bir eve kondum konakvam” YED 203-6, 2. Uçmasına son verip durmak “Şöyle hevâî gelür duzak ilmin kim bilür/Niçe duzak kuralım bu konmaduk kuşlara” YED 330-6, 3. Koyma işi yapılmak, bırakılmak “Öliserüz bellü beyân gizlü içümüz olur 'iyân/Teneşür üstine konup halk öninde yuvunicak” YED 127-2, 4. Yerleşmek “Uçdum bir hoş yire kondum bu dünyâyı bâkî sandum/İy yârânlar ben usandum kondum gine göçer oldum” YED 208-6. TS'de yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2549).

**söyle-** 1. Söylemek “Eger güher isterisen hıdmet eyle ‘âriflere/Câhil bin söz söylerise ma'nîde miskâl olmaya” YED 5-6, 2. Anlatmak “Ol kişi kim sagır durur söyleme Hak sözün ana/Ger dirisen zâyi’ olur nasib yokdur sözden ana” YED 11-6, 3. Bahsetmek “Korkaram söylemege şerî’at edebinden/Yohsa eydeydüm sana dahı ayruksı haber” YED 28-8, 4. Konuşmak, dile gelmek “Yürürisem önümdesin söylerisem dilümdesin/Oturursam yanumdasın ayrukda ne bâzârüm var” YED 43-2, 5. Ötmek “Varam ol dosta kul olam her dem açılam gül olam/Hem söyleyem bülbül olam turagum gülistân ola” YED 4-2, 6. Anmak, hatırlamak, zikretmek “Senden sana varur yolum senden seni söyler dilüm/Allah sana irmez elüm bu hikmete kaldum tana” YED 7-4, 7. Öğretmek “Âşık dilin bilmeyen yâ delüdür yâ dehrî/Ben kuş dilin bilürem söyler Süleymân bana” YED 12-9. TS’de konuşmak anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 3542).

**toy-** 1. Açlığı kalmamak, tok hâle gelmek “Gelün biz varalum Yûsuf’ı görelüm/Cemâli honından bin açlar toylar” YED 62-2, 2. Yeteri kadar karşılamak, doyum sağlamak “Görklü yüzünü gören gönlini sana viren/Bellü tapunda turan ne toydı ne usandı” YED 400-2, 3. Kanmak, tatmin olmak “Bin uyagur bin bir togar buyruk ile gelmiş meger/Kimdür bu dünyâyâ toyar peymânesi toldı gider” YED 87-6. TS’de (2009, s. 3840) *toyunmak* madde başı, *doyunmak* (TS, 2009, s. 1224) madde başına gönderme yapmaktadır. *doyunmak* (*toyunmak*) fiili (TS, 2009, s. 1224) *kendini doyurmak*, *doymak* anlamlarıyla kaydedilmiştir. Bu anlam, *Divan*’daki birinci anlamla örtüşmektedir.

**viril-** 1. Verilmek “Bu ben ben didüğüm eger ben isem/Bu benliğüm bana niçün virilmez” YED 107-10, 2. Duyurulmak “Geldi salacam sarılır/Dört yana sala virilür/İl namâzuma dirilür/Allâh sana sundum elüm” YED 184-6, 3. Dağıtılmak “İşit ne dir horûsunuz/Tanla virilür rûzunuz/Dost dergâhına dutgıl yüz/Tanla seher vaktinde tur” YED 88-2, 4. İhsan edilmek, bağışlanmak “Yine yini hazîneden yini hil’at giydi cihân/Yine virildi yini cân ot u ağaç sesdi yine” YED 312-3. TS’de (2009, s. 4172) *verinilmek* (*virinilmek*) madde başında *verilmek* anlamı kayıtlıdır. Bu anlam, YED’deki birinci madde başıyla örtüşmektedir.

**yu-** 1. Yıkamak “Bir garîb ölmüş diyeler/Üç günden sonra tuyalar/Sovuk suyla yuyalar/Şöyle garîb bencileyin” YED 277-6, 2. Gidermek, temizlemek “Evvel kapu şerî’at emr ü nehyi bildürür/Yuya günâhlarını her bir Kur’ân hecesi” YED 351-3. TS’de *yıkamak* anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 4708).

**yun-** 1. Yıkanmak “Gül-âb olıcak u su dahı sâb n/Getüreyim uş hücre içinde yun” YED 304-5, 2. Temizlenmek “Dilden nesnene gelmez suyla gönül yunmaz/Girçeğin gelenleri yederler bir kılıla” YED 304-5. TS’de *yıkanmak* anlamı kayıtlıdır (TS, 2009, s. 4725).

### **Tarama Sözlüğü’nde Yer Alıp Farklı Anlam(lar)la Kayıtlı Olan Fiiller**

Bu bölümde yer alan fiiller hem *Tarama Sözlüğü*’nde hem *Yunus Emre Divanı*’nda kayıtlıdır. Ancak *Divan*’da bağlamdan elde edilen anlam(lar), sözlükteki anlam(lar) ile örtüşmemekte olup birbirinden farklıdır. Fiiller *Divan*’da ve TS’de ses, yazım bakımından aynıdır.

**çalış-** çalışmak, çaba göstermek “Çün dost dosta kavuşdı yüz bin kelâm danışdı/Ümmetiyçün çalışdı oldur Resûl-ı Mutlak” YED 134-13. TS’de bu fiil *vuruşmak*, *çarpışmak*, *savaşmak*, *kılıçlaşmak* anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 811).

**dep-** çokça yürümek, gidip gelmek “Gerekse ilm-i dînde yüz bin kez minber depem/Gerekse şirk besleyem şirk ü gümândan fâriğ” YED 126-6. Fiil, TS’de *hücum etmek*, *saldırmak*, (*atı*) *ileri sürmek* anlamlarıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1093).

**dol / tol-** 1. Dolmak “Bu işkı bana virdüin ben n’iderem kendözüm/İçüm taşum nür doldı dosta âşık oldum ben” YED 280-5, 2. Doluşmak “Yire bünyâd urulmadın yir-gök melâik tolmadın/Levh ü kalem çalınmadın mülk-i yaradandayıdum” YED 169-2, 3. Vakit gelmek, süre dolmak “Ecel irdi va’de yitdi/Bu ömrüm kadehi toldı/Kimdür ki içmedin kaldı/Allâh sana sundum elüm” YED 184-2, 4. Eklenmek, yerleşmek “Yâ ben onca kaçan

*olam anun buyruğun buyuram/Ol geldi gönüme toldı ben ana bir dükkân oldum*” YED 176-4, **5.** Olmak, oluşmak “*Ezeli bünyâd urdı altı günde dünyâ toldı/İsrâfil'e buyurdu dem evliyâ demidür*” YED 85-2. Fiil, TS'de *patlayacak hale gelmek* anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1205).

**düril-** toplanmak, sarılmak, katlanmak “*Ecel irer kurur baş tiz dükenür uzun yaş/Düp düz olur tag utaş gök dürülür yir gider*” YED 35-5. TS'de (*kaş*) *çatılmak* anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1334).

**in-** **1.** İnmek “*Muhammed'e bir gice Çalap'dan indi Burâk/Cebrâil eydür hâcem Mi'râc'a kıgurdu Hak*” YED 134-1, **2.** Bir yere gitmek, varmak “*Gâh inem esfellere şeytânıla şerler düzem/Geh çıkam 'Arş üstine seyrân olam cevân olam*” YED 201-7, **3.** Bir yeri kaplamak “*Kırk beşinde sûret döner kara sakala ak iner/Bakup şeybetin göricek yoldurmaga düşdi gönül*” YED 152-10, **4.** Eğilmek, değmek “*Zâhir suya banmadın el ayak deprenmedin/Baş sücûda inmedin kılınur tâ'atümüz*” YED 116-3. Fiil, TS'de *misafir olmak* anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2085).

**indür-** **1.** İndirmek “*Kırk kişi bir ağacı tagdan indürimeye/Yâ bunca mürîd muhib Sırât niçe geçesi*” YED 351-11, **2.** Bir binek hayvanından aşağıya almak “*Ferîsteler geldiler Burâk'dan indürdiler/Na'lini döndürdiler ol dem yürüdi yayak*” YED 134-11, **3.** Eğmek “*İşkun Hakk'a irgürür cân gözi didâr görür/Görenler baş indürür İbrâhîm Edhem misin*” YED 257-7. TS'de **1.** *Kısmet vermek, rızık göndermek.* **2.** *Alçaltmak, küçültmek* anlamlarıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2083).

**işlen-** işlenmek “*Yaprağı dertlüyiçün dermân ola/Gölgesinde çok kademler işlene*” YED 324-3. TS'de kendisi için *iş olarak vazife edinmek* anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2122).

**kal-** **1.** Kalmak “*Kaldum bir karanluk yirde/Ayruk varmaz ol yirde/Sataşdum bir 'aceb derde/Allâh sana sundum elüm*” YED 184-12, **2.** Bir şeyle kaplanmak, bulanmak “*Gitdi cânum kaldum eyle nâ-çâr olup girdüm yola/Dostlar şâd olduğın bile göreyim andan varayım*” YED 210-4, **3.** Geride kalmak “*Kesildi nefş başı öldi fisk u fesâd işler kaldı/Hak'dan bana nazar oldı kanatlandum uçar oldum*” YED 208-5, **4.** Yaşamak “*Cânun nâ-çârıdı bunda kalmışıdum bu zindânda/Gel didiler vardum anda varlıgumdan geçer oldum*” YED 208-8, **5.** Olduğu yerde durmak, olduğu yeri ve durumu korumak “*Sâlihler kalmadı gitdi/Bu cihânı fesâd tutdı/Bu cihânun işi bitdi/Salâdur kudse gidelüm*” YED 218-2. TS'de *bağlanmak, kapılmak, değer vermek, itibar göstermek, bakmak* anlamlarıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 2191).

**kat-** **1.** Eklemek “*Sen Ferîdün haznesin Nûşirevân gencile/Kârûn mâlını dahu sen mâluna katdun tut*” YED 18-3, **2.** Karıştırmak “*Mumlu baldur şeri'at tortusuz yagdur tarikat/Dost için balı yaga pes niçün katmayalar*” YED 57-5, **3.** Değdirmek, temas etmek “*Kimi boyun burup yatmış tenini topraga katmış/Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm*” YED 207-7. TS'de (2009, s. 2354) *beklemek, sabretmek* anlamıyla kayıtlıdır.

**kesil-** kesilmek, koparılmak “*Kesildi nefş başı öldi fisk u fesâd işler kaldı/Hak'dan bana nazar oldı kanatlandum uçar oldum*” YED 208-5. TS'de (2009, s. 2354) *ayrılmak, uzaklaşmak, ilgiyi kesmek, vazgeçmek* anlamıyla kayıtlıdır.

**kırıl-** bir veya birçok parçaya ayrılmak “*Ulu-kıçı ağlamışlar server yigitler komışlar/Baş ucında yay sınışlar kırılıban oklar yatur*” YED 82-4. TS'de (2009, s. 2508) *helâk olmak, telef olmak, ölmek* anlamıyla kayıtlıdır.

**otur-** **1.** Oturmak “*Halk hep ayagın turur ben segirdüm oturdum/Geçdüm sadır yirine kalın döşek yirüm düz*” YED 106-4, **2.** Beklemek, durmak “*Altıncı kapusunda bir Hûr oturur anda/Sana eydür gel berü olmasun kim varasın*” YED 242-12, **3.** Yerleşmek “*Ne bakarsın taş kapuda gir içerü neler gezer/Tama' oturmuş dâimâ saf bağlanmış fitne düzer*” YED 83-1, **4.** Tahta geçmek, hükümdar olmak “*Fikir yumuş oğlanıdur endîşe kaygu kânıdur/Bu âh u vâh 'ışk tonıdur taht'oturan han neyimiş*” YED 120-2, **5.** Herhangi bir durumda belli süre kalmak “*Kur'ân eydür ki vattakû gine eydür ki tezra'û/Kâhil olup oturmağıl tiz tevbeye gelmek gerek*” YED 137-8. TS'de (2009, s. 3034) *sakinleşmek, sükûnet bulmak* anlamıyla kayıtlıdır.

**öğret-** öğretmek “*Öğret imdi dil ne disün şart oldur seni söylesün/Tevfik yari kılurisa gayrı dile söyletmeyem*” YED 183-5. TS'de (2009, s. 2354) *alıştırmak* anlamıyla kayıtlıdır.

**öl- 1.** Ölmek “*Va'de yitüp ölicegez ol sinleye varıcağaz/Zebâniler gelicegez sen 'inâyet eyle Çalap*” YED 16-3, **2.** Çok sıkıntı veya acı çekmek “*Yûnus eydür 'âşık oldum ma'şûkun derdinden öldüm/Teveccüh ma'şûka kıldum anumu la gönlin eglar*” YED 75-5. TS'de (2009, s. 2354) erimek, çalkalanarak karıştırılmak anlamıyla kayıtlıdır.

**örtül-** örtülmek “*Yalan degüldür sözüüm bak yüzüme aç gözün/Dah'örtülmedi izüm uş yoldan urup geldüm*” YED 191-8. TS'de (2009, s. 3119) kesilmek anlamıyla kayıtlıdır.

**sar- 1.** Sarmak “*Azrâil alur cânumuz kurur tamarda kanumuz/Yayıcagız kefenümüüz saranlara selâm olsun*” YED 231-4, **2.** Bağlamak “*Beni beşiğe urdılar elüm ayağum sardılar/Öndin acısın virdiler tuz içine düşdi gönül*” YED 152-4. TS'de (2009, s. 3318) sarılmak, kucaklamak anlamıyla kayıtlıdır.

**sat- 1.** Satmak “*İnâyeti kime irse ol kul iken sultân olur/İşitmediün mi Yûsuf'ı bâzîrgâna satmış iken*” YED 273-4, **2.** Kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek, taslamak “*Yûnus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar/Kendüsi ne kadar dutar söyledüğü yalanı gör*” YED 22-7, **3.** Feda etmek, değiştirmek “*Yûnus eydür ol melâmet şeyhliği 'âşıklığa sat/Âşık da n'ister eyü ad bed-nâmı hoşdur 'âşıkun*” YED 146-7, **4.** Geride bırakmak “*Âşık gönlinde çok yol var o yolda bin dürlü hâl var/Kimse bu yolu anlamaz küfr ü imân satmayınca*” YED 325-3. TS'de (2009, s. 3328) **1.** Söylemek, nakletmek, dinletmek. **2.** Baştan savmak anlamlarıyla kayıtlıdır.

**sığın-** sığınmak “*Yûnus miskîn kalmaz câna virür cânını kurbâna/Gelsen sığınsan Sübhân'a togru yola gitsen gönül*” YED 161-5. TS'de (2009, s. 3408) sıkınmak, kendini sıkılmak anlamıyla kayıtlıdır.

**sor- 1.** Sormak “*Azrâil gelmez cânuma sorucu gelmez sinüme/Bular benden ne sorisar anı sorduran ben oldum*” YED 176-3, **2.** Aramak “*Senün ol çok günâhların seni uş sayru eyledi/Bî-çâre varuban niçün bu derde çâre sormazsın*” YED 235-4. TS'de (2009, s. 3514) emmek, massetmek, emer gibi çekmek anlamıyla kayıtlıdır.

**sorıl-** sorulmak “*Ulu divân kurıla anda kullık sorıla/Bin tekebbür virmeye bir garîb nevâz ile*” YED 335-13. TS'de (2009, s. 3518) emilmek anlamıyla kayıtlıdır.

**tartil-** hesaplanmak “*Yazuklarımız tartıla anca perdeler yırtıla/Bilmediğün günâhların anda sana 'iyân ola*” YED 9-7. TS'de çekilmek, sıyrılmak anlamıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1014).

**tolun-** batmak, yitmek, gözden kaybolmak, gurup etmek “*Ol ilde ay-gün olmaz ay gedilüp tolunmaz/Tertibler terk idüben şumâr unıda mısın*” YED 252-4. TS'de (2009, s. 1208) bedir haline gelmek anlamıyla kayıtlıdır.

**uçur-** ölmek, ruhunu teslim etmek “*Sürdüm ömrümi geçürdüm/Cânım Hazret'e uçurdum/Ecel şerbetin içürdüm/Esenledüm dünyâm seni*” YED 413-2. TS'de (2009, s. 3900) **1.** Kaçırmaq. **2.** Yüksek göstermek, çok medhetmek. **3.** Koşturmak, süratle göndermek anlamlarıyla kayıtlıdır.

**uy- 1.** Uyum göstermek “*Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler/Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga*” YED 1-10, **2.** Riayet etmek, tabi olmak “*Ta'n idersin 'âşıklara gönül gözi açıklara/Uymışsın münâfıklara sızka gelmeyesin bigi*” YED 414-6. TS'de (2009, s. 4042) çatmak, sataşmak anlamıyla kayıtlıdır.

**uyan-** **1.** Uyanmak “*Gaflet ile yaturıdum şâh nazar eyledi bana/Didi ki uyhudan uyan geldi işâret eyledi*” YED 392-2, **2.** Dirilmek “*Senün kaşun turmadın ok atar yay kurmadın/İsrâfil sûr urmadın niçe cânlar uyana*” YED 320-9, **3.** Gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek, göz açmak “*Kandayıdun kandan geldün divâne/Aç gözünü bu gafletden uyan e*” YED 346-1. TS'de (2009, s. 4030) ışık parlamak, yanmak anlamıyla kayıtlıdır.

**uyu-** uyumak “*Bu 'ışk ile bulanugam ne esrügem ne ayıgam/Ne uyuram ne uyanugam hayrân u mestüm bilmezem*” YED 192-6. TS'de (2009, s. 3119) içine damızlık karıştırılan yoğurt sütü ve pekmez gibi şeyler katılaşmak, koyulaşmak, kan pıhtılaşmak anlamıyla kayıtlıdır.

**uzat- 1.** Uzun sürmesine neden olmak, süreyi arttırmak “*Uzatdı bu halk işi ger erkek ü ger dişi/Müsülmân olan kişi 'isyân yolına girmez*” YED 115-2, **2.** Uzatmak “*Giceye iresini kimse bilmez/Tül-ı emel başın uzatmışam ben*” YED 258-8. TS'de (2009, s. 4050) uzaklaştırmak anlamıyla kayıtlıdır.

**vir-** 1. Vermek “İlâhî bir ‘ışk vir bana ben benliğüm bilmeyeyin/Yavu kılayın ben beni isteyüben bulmayayın” YED 269-1, 2. Yayımak “Eydürsin kim gözüm görür da’vîyi ma’nîye irür/Gündüz güneş şû’le virür gice yanan çerâk nedür” YED 37-6. TS’de (2009, s. 4173) göndermek anlamıyla kayıtlıdır.

**yap-** inşa etmek, oluşturmak, meydana getirmek “Şeddâd bir uçmak yaptı Nemrûd göge ok atdı/Kârûn’ı da yir yutdı Âdil Nuşîrvân kanı” YED 396-4. TS’de (2009, s. 4300) kapamak, kapatmak, seddetmek, örtmek anlamıyla kayıtlıdır.

**yapış-** 1. Yapışmak, tutunmak “Berk yapışdun şol dünyâyâ koyup gitmeyesin bigi/Karanu yalnız sinde varup yatmayasın bigi” YED 414-1, 2. İyice yaklaşmak, sokulup değmek “İy dirîgâ n’idelüm bizde ‘amel olmazsa/Hışm idüp yapışalar bu kefen tonumuza” YED 311-4. TS’de (2009, s. 4300) bulaşmak, kirli bir şey sürülmek anlamıyla kayıtlıdır.

**yazıl-** yazılmak “Hayrum şerüm yazılısar/ömrüm ipi üzüliser/Gidüp sûret bozulisar/Âh n’ideyin ömrüm seni” YED 385-5. TS’de (2009, s. 4455) yayılmak, dağılmak, dağıtılmak anlamıyla kayıtlıdır.

**yin-** yemek yenmek “Müsülmânlar zamâne yatlu oldı/Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı” YED 387-1. TS’de (2009, s. 4605) çürümek, aşınmak anlamıyla kayıtlıdır.

**yor-** tabir etmek “Dost işi ‘aceb iş durur cân denizin tutuşdurur/Cânsuzlara bir düş durur ger yorasın sen bu düşü” YED 360-3. TS’de (2009, s. 4671) alıkoymak anlamıyla kayıtlıdır.

### **Tarama Sözlüğü’nde Birtakım Ses Değişiklikleriyle Yer Alan Fiiller**

Bu bölümdeki fiiller hem *Tarama Sözlüğü’nde* hem *Yunus Emre Divanı’nda* yer almakta olup birtakım ses değişiklikleri göstermektedir. *Divan’da* yer alan farklı fonetik biçimler sözlükte parantez içinde yazılmamıştır. Ses değişiklikleri gösteren fiillerin anlamları aynıdır. Fonetik farklılık içeren bu fiiller, sözlükte başka bir madde başında da yer almamaktadır. Birtakım fonetik değişiklik içeren sözcüklerin farklı madde başlarında yer alsa da ilgili madde başına gönderme yapılarak sözlüklerdeki varlıklarının ortaya konulması sözlükçülük açısından önem arz etmektedir.

**bogazla-** boğazından keserek öldürmek “Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum/Öküz ıssı geldi eydür bogazladun kazımı” YED 407-10. TS’de (2009, s. 634) boguzlamak olarak kayıtlıdır.

**çağrış-** bağrışmak “Şâh u sultân sohbetinde sürilür nûrdan kadeh/Sâkiler çağrışup eydür dost elinden kim içer” YED 67-7. TS’de (2009, s. 890) aynı anlamla çağrışmak olarak kayıtlıdır.

**çöz-** çözmek “Günde iki kez çözerler başına akça dizerler/Agzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül” YED 152-5. TS’de (2009, s. 3659) aynı anlamla şeşmek (şişmek) biçiminde kayıtlıdır.

**diz-** dizmek “Günde iki kez çözerler başına akça dizerler/Agzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül” YED 152-5. TS’de (2009, s. 1371) dizmek, ipliğe geçirmek anlamı düzmek olarak kayıtlıdır.

**eyerlen-** eyer vurulmak “Beri gel barışalum yadısan bilişelüm/Atumuz eyerlendi eşdük el-hamdüli’llâh” YED 292-5. TS’de (2009, s. 1389) (at) eyeri kabul etmek, ram olmak anlamıyla eğerlenmek olarak kayıtlıdır.

**gönder-** göndermek “Bir kılı kırk yardılar birin yol gösterdiler/Bu mülke gönderdiler o yola düşüp geldüm” YED 181-6. TS’de göndürmek 1. Uğurlamak, teşyi etmek. 2. Göndermek anlamlarıyla kayıtlıdır (TS, 2009, s. 1751).

**güreş-** güreşmek “Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı/Güreşüp basamadum göyündürdi özümü” YED 407-7. TS’de (2009, s. 1855) güleşmek olarak kayıtlıdır. Fiil XVIII. yüzyıl eseri *Seyyit Vehbi Divanı’ndan* tanıklanmıştır.

**kalk-** kalkmak “Yûnus’ı ögütlerler kalk kervân göçdi dirler/Ben menzile irişdüm kervân kayusu degül” YED 165-13. TS’de (2009, s. 2174) kakmak (kahmak) madde başıyla kayıtlıdır.

**kork-** 1. Çekinmek, sakınmak “*İşka Mecnûn olanlar assı-ziyândan fârig/Korkmaz ıssı sovuksan pes ne biliser odi*” YED 371-6, 2. Korkmak, ürkmek “*İy yârânlar iy kardaşlar korkaram ben ölem diyü/Öldüğümü kayurmazam itdüğümü bulam diyü*” YED 285-1, 3. Endişelenmek, kaygılanmak “*Kasdum budur şehre girem feryâd u figân koparam/Yine dönüben korkaram işide düşmânünümü*” YED 405-5. TS'de (2009, s. 2662) *korhmak* olarak kayıtlıdır.

**semir-** şişmanlamak “*Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz/Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu*” YED 387-2. TS'de (2009, s. 3381) aynı anlamla *semrimek* olarak kayıtlıdır.

**yayıll-** yayılmak “*Yayıldı Yûnus adı suçdur cümle tâ'atı/ Çalab'um 'inâyeti suçın geçüre meger*” YED 41-9. TS'de (2009, s. 4455) *yazılmak* olarak kayıtlıdır.

**yık-** 1. Yıkılmak, dağıtmak, parçalamak “*Bir niçenün bilin büker bir niçenün mülkin yıkar/Bir niçenün yaşın döker var güçini üzer ölüm*” YED 198-3, 2. Mec. Yıkılmak, bozmak “*İlm ü 'amel ne assı bir gönül yıkdunusa/Ârif gönül yapduğı berâber hicâz ile*” YED 335-12. TS'de (2009, s. 4574) *yılmak* olarak kayıtlıdır.

**yıkıl-** 1. Bozulmak, dağılmak “*Gönlüm bana yoldaş iken zühd ü tâ'at kılurıdum/Yıkıldı bu tertiblerüm gönülsüzem elüm irmez*” YED 104-4, 2. Yok olmak, mahvolmak YED 375-5. TS'de (2009, s. 4574) *yihılmak* olarak kayıtlıdır.

**yöner-** yönelmek, yön vermek, yönlendirmek “*Toza bulaşmış yatur yaşı yitmiş kocalar/Nevbet irse yönerür hem pîre hem cüvâne*” YED 313-8. TS'de (2009, s. 4685) *yönelmek, yönenmek, yönmek, yönülmek* olarak kayıtlıdır.

**yüz-** su yüzeyinde veya içinde ilerlemek, yüzmek “*Şer'at oğlanları niçe yol eyde bana/Hakikat deryâsında bahri oldum yüzerem*” YED 171-7. TS'de *üzmek* olarak kayıtlıdır (TS, 2009, s. 4137).

### **Tarama Sözlüğü'nde Birtakım Morfolojik Değişikliklerle Yer Alan Fiiller**

Bu bölümde yer alan fiillerde birtakım biçim bilgisel değişiklikler görülmektedir. Bu başlık altındaki fiillerin *Divan ve Tarama Sözlüğü'nde* mukayese edildiğinde sadece fonetik değil aynı zamanda birtakım morfolojik değişiklikler geçirdiği görülmüştür. Söz konusu değişikliklerin genellikle ettirgen, edilgen, dönüşlülük gibi çatı eklerindeki farklılıklardan kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Kimi zaman *Divan'da* sözcük olarak geçen fiilin TS'de sözcük grubu olarak kayıtlı olduğu görülmüştür. Morfolojik değişiklik içeren fiillerin anlamları aynıdır.

**boşal-** boş duruma gelmek “*Aklum yavı vardı besi tagıldı fikrüm kamusu/Boşaldum uş toldum velî neyle toldum bilmezem*” YED 192-3. TS'de (2009, s. 640) *boşatmak* olarak kayıtlıdır.

**güldür-** gülmesini sağlamak, mutlu etmek “*Yâ elüm al kaldur beni/Yâ asluna irdür beni/Çok aglatdun güldür beni/Gel gör beni 'ışk n'eyledi*” YED 404-8. TS'de (2009, s. 1858) aynı anlamla *gülündürmek* olarak kayıtlıdır. Madde başı örneği 16. yüzyıl *Şehname Tercümesi'*nden tanıklanmıştır.

**incit-** incitmek, kırmak, üzme “*Ol Fahr-i âlem Mustafâ ol ma'den-i sıdk u safâ/İsterisen andan vefâ incitmeğil dervişleri*” YED 374-4. TS'de (2009, s. 2081) XVI. yüzyıl eseri *Divan-ı Türki-i Basit'*ten tanıklanan ve aynı anlamlı *incitmek etmek* sözcük grubu yer almaktadır.

**işit-** 1. İşitmek “*Sözi Yûnus'dan işit kibir kılma dut öğüt/İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca*” YED 297-8, 2. Dinlemek, dikkate almak “*Hoş dervişem sabrum yok dilümde inkârüm çok/Kulagumdan gireni hergiz içüm işitmez*” YED 117-4, 3. Öğrenmek “*Bir kişiniün yatlu sözün varuban kimseye dime/Biz uludan işitmişüz hınzırdan girüdüür gammâz*” YED 109-5, 4. Haber almak “*İşitdüm boyun senün serviden a'lâyımış/Dahı gözüm görmedin boyunu sevdi kulak*” YED 132-8. TS'de (2009, s. 2115) *işitmekte bulunmak, daima işitmek* anlamlarıyla kayıtlı olan *işidü durmak* sözcük grubu yer almaktadır. Bunun haricinde *işitmek* fiili TS'de yer almamaktadır. XIV. yüzyılda Kelile ve Dimne eserinden “*Nakkaşın kulu bu babı işidü dururdu ve anlara bunların işittiği ma'lum*



*değildi.*” biçiminde tanıklanmıştır. Fiil hem anlamsal hem biçimsel olarak değişiklik arz ettiğinden iki başlık altında değerlendirilmiştir.

**kurtar-** kurtarmak “*İy beni ‘ayıblayan gel beni ‘ışktan kurtar/Ger elünden gelmezse söyleme fâsid haber*” YED 26-1. TS’de (2009, s. 2741) aynı anlamla *kurtaltmak* olarak geçmektedir.

**sarar-** sararmak “*İçümde yanar ‘ışk odı gönlümde anun hasadı/‘ışk odının tütününden Yûnus’un benzi sarara*” YED 307-6. TS’de (2009, s. 3313) aynı anlamla *saralmak* olarak kayıtlıdır.

**sevin-** sevinç duymak “*Ne varlığa sevinürem/Ne yokluga yirinürem/‘ışkunla avınuram/Bana seni gerek seni*” YED 381-2. TS’de (2009, s. 3397) *sevinışmek*, (*sevnışmek*, *sevnüşmek*, *sevinüşmek*) madde başıyla kayıtlıdır.

**susa-** *mec.* çok istemek, özlemek “*Yidi deniz suyu n’ider susamış ‘âşık cânına/Şeyhüm yüzi gerek bana gördükde baş indürmege*” YED 329-2. TS’de (2009, s. 3590) aynı anlamla *susalmak* olarak kayıtlıdır.

**sürün-** sürünmek, sürüklenmek “*Nasihat kandilinden bir işâret göründi/Tenüm içinde cânım andan yana süründi*” YED 383-1. TS’de (2009, s. 3634) bu anlam *sürtünmek* fiiliyle kayıtlıdır.

**toy-** **1.** Açlığı kalmamak, tok hâle gelmek “*Gelün biz varalum Yûsuf’ı görelüm/Cemâli honından bin açlar toylar*” YED 62-2, **2.** Yeteri kadar karşılamak, doyum sağlamak “*Görklü yüzünü gören gönlünü sana viren/Bellü tapunda turan ne toydı ne usandı*” YED 400-2, **3.** Kanmak, tatmin olmak “*Bin uyagur bin bir togar buyruk ile gelmiş meger/Kimdür bu dünyâya toyar peymânesi toldı gider*” YED 87-6. TS’de (2009, s. 3840) *toyunmak* madde başı *doyunmak* (TS, 2009, s. 1224) madde başına gönderme yapmaktadır. *doyunmak* (*toyunmak*) (TS, 2009, s. 1224) fiili *kendini doyurmak*, *doymak* anlamıyla kaydedilmiştir.

**viril-** **1.** Verilmek “*Bu ben ben didüğüm eger ben isem/Bu benliğüm bana niçün virilmez*” YED 107-10, **2.** Duyurulmak “*Geldi salacam sarılır/Dört yana sala virilür/İl namâzuma dirilür/Allâh sana sundum elüm*” YED 184-6, **3.** Dağıtılmak “*İşit ne dir horûsunuz/Tanla virilür rûzunuz/Dost dergâhına dutgul yüz/Tanla seher vaktinde tur*” YED 88-2, **4.** İhsan edilmek, bağışlanmak “*Yine yini hazîneden yini hil’at giydi cihân/Yine virildi yini cân ot u ağaç sesdi yine*” YED 312-3. TS’de (2009, s. 4172) madde başında *verinilmek* (*virinilmek*) olarak kayıtlıdır. Anlamı ise sadece *verilmek* olarak yazılmıştır.

**yaradıl- / yaratıl-** yaratılmak “*Yaradıldı yir ile gök Muhammed dostlığına/Levlâk ana delil durur ansuz yir ü gök olmadı*” YED 386-7. TS’de (2009, s. 4340) aynı anlamla *yaratılmak* olarak geçmektedir.

**yırtıl-** yırtılmak “*Yazuklarımız tartıla anca perdeler yırtıla/Bilmedüğün günâhların anda sana ‘iyân ola*” YED 9-7. TS’de (2009, s. 4608) *yirilmek* olarak kayıtlıdır.

**yumşat-** katılığı, sertliğini, kabalığını veya acımasızlığını ortadan kaldırmak “*Birlik diyen katında hiç sen-ben dimek hiç yok durur/Yûnus dilin sen yumşatdun bu tevhîdi eyitmege*” YED 323-9. TS’de (2009, s. 4723) *yumuşaltmak* olarak kayıtlıdır.

## Sonuç

Tarihî Türkçenin söz varlığı ve anlam dünyasıyla ilgili yapılan çalışmalar literatür açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu tür çalışmalar Türkçenin tarihî söz varlığına ışık tutmaktadır. Bununla birlikte başvuru kaynağı sayılabilecek *Tarama Sözlüğü* gibi kapsamlı eserlerin yeni çalışmalarla güncellenmesi gerekliliği söz konusudur. Zira yeni tarihî eserlerin gün yüzüne çıkması, tarihî eserleri analiz eden araştırmacıların sayısının artmasıyla farklı perspektifler ortaya çıkmaktadır. Bu perspektifler, söz varlığı, sözlük bilimi ve anlam bilimi disiplinlerine katkı sağlamaktadır. Türkçenin tarihî söz varlığının tespiti ve tayini açısından yeni araştırmalar yapılması önemlidir.

Bu araştırmada eser olarak *Yunus Emre Divanı*, söz varlığı olarak fiiller incelenmiştir. Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili yazılmış diğer eserlerdeki fiiller ve anlamlar esas alınarak daha geniş yelpazeli çalışmalar yapılması mümkündür. Bu tür araştırmalarla Türkçenin tarihî söz varlığının ve anlam dünyasının art zamanlı ve eş zamanlı tespiti ve tayini gerçekleştirilmiş olacaktır.

Türkçenin dönüm noktası durumunda olan Yunus Emre ve bir hazine konumundaki eseri *Divanı*'ndaki fiillerin bağlamdan yola çıkılarak elde edilen anlamlarının *Tarama Sözlüğü*'ndeki durumlarının incelenmesini amaçlayan bu çalışmada birtakım sonuçlar elde edilmiştir. Birincisi bazı fiillerin *Tarama Sözlüğü*'nde yer almadığı sonucudur. İkinci sonuç ise bazı fiillerin sözlükte yer aldığı halde anlamlarının eksik olduğudur. Bir diğer sonuç *Tarama Sözlüğü*'nde yer alan anlam(lar) ile *Divan*'da yer alan anlamların birbiriyle örtüşmediğidir. Son olarak *Divan*'da geçen fiillerin *Tarama Sözlüğü*'nde birtakım ses ve biçim değişiklikleriyle yer aldığı görülmüştür ve *Divan*'daki farklı ses ve biçimler *Tarama Sözlüğü*'nde parantez içinde veya başka bir madde başında gösterilmemiştir.

Türkçenin tarihî sözlüğünün çevrimiçi ortamda kullanıcıların kullanımına açılması oldukça işlevseldir. Çevrimiçi sözlüğün –tıpkı basılı sözlükte olduğu gibi- kullanıcılara birtakım yönlendirmeler ve ilgili madde başlarına yapılacak göndermeler içermesi gerekmektedir. Böylece araştırmacıya daha fonksiyonel bir ara yüzü sunmuş olacaktır. Buna ek olarak tarihî Türkçedeki ikili yazımların sıklığı göz önünde bulundurularak sözlüğün kullanıcılara arama yaptığında bu ikili yazımları sunması oldukça önemlidir. Çevrimiçi sözlüğün bu minvalde geliştirilmesi mühimdir.

*Tarama Sözlüğü*'nün alfabetik 6 cildinin yanı sıra ekler ve eklerden tanıklı madde başlarından müteşekkil Ekler 7. cildi ve son olarak 8. cildi Dizin bulunmaktadır. Dizin cildinde *Tarama Sözlüğü*'nde madde başına geçirilmiş Türkçenin tarihî söz varlığının günümüzdeki karşılıkları sıralanmıştır. Dizin cildinin çağın teknolojik olanaklarından da faydalanılarak çevrimiçi sözlük kullanımı esnasında kullanıcılara kolaylık sağlayacak bir biçimde aktarımının tasarlanması gerekmektedir. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri* web sayfası arama çubuğunda bir sözcük arayan araştırmacılara, aradıkları sözcüğü bulabilmesi hususunda destekleyici unsurların ve ifadelerin yer alması gereklidir. Örneğin; *çağrışmak* fiilini *Tarama Sözlüğü*'nde arayan araştırmacıya “Bu söz bulunamadı.” uyarısı yerine “*çağrışmak* mı demek istediniz?” biçiminde çağrışım içeren kodlamaların yapılması elzemdir. *Tarama Sözlüğü*'nün 1977'de düşünülmüş Dizin fikrinin, günümüzde teknolojik gelişmelerden yararlanılarak uygun kodlarla elektronik ortama aktarılması araştırmacıların bilgiye güven ve kolaylıkla ulaşması açısından önem taşımaktadır.

Bu tür çalışmalar, Türkçenin hazırlanması planlanan tarihî sözlüklerine katkı sağlayacaktır. Temel başvuru kaynakları olan sözlüklerin, söz varlığına ışık tutan çalışmalardan elde edilen verilerle güncellenmesi gerekliliği söz konusudur. Tarihî metinlerin satırlarında gizli kalmış söz varlığının, anlamlarının ve tanıklarının belirlenmesi bu anlamda ehemmiyet arz etmektedir.

**Kaynakça**

- Demir, N. (2017, Nisan). *Kemâloğlı'nın Ferahnâme'sinden Tarama Sözlüğü'ne katkılar*. International Congress on Afro-Eurasian Research II, II. Ululararası Afro-Avrasya Araştırmalara Kongresi Bildiriler Kitabı, 148-151.
- Dündar, A. İ. (2020). Tercüme-i Sihâh-ı Cevherî'den (VankuluLugatı) Tarama Sözlüğü'ne katkılar. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 5, 158-166. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/rumeli/issue/53714/702026>.
- Erkınay, H. K. (2017). Eski Anadolu Türkçesi ile Kâmûs-ı Türkî'deki fiiller üzerine karşılaştırmalı anlam incelemesi (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güner, G. (2010). Andreas Tietze, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (Cilt 2, F-J, Wien 2009)'na katkılar. *Bellekten*, 58(1), 199-211. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bellekten/issue/32740/363423>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar-ilkeler-teknikler*. (23. bs). Ankara: Nobel Yayıncılık. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.862>
- Köksal, M. F. (2009). –Edirneli Nazmî ve çağdaşlarının eserlerinden Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü'ne katkılar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(5), 249-261. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.862>
- Nur, A. (2013). Hikâyet-i Ashâbi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi söz varlığına katkılar. *Karadeniz Araştırmaları*, 36, 149-162. Erişim adresi: <http://www.karamdergisi.com/English/DergiTamDetay.aspx?ID=671&Detay=Ozet>
- Tatçı, M. (2018). *Yünus Emre ile aşk yolculuğu, hayatı ve seçme şiirleri*. İstanbul: H Yayınları.
- XIII. *Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (2009). (Hazırlayanlar Ömer Asım Aksoy, Dehri Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2021, 15 Ekim). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Yılmaz, E. ve Demir N. (2009). Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin sözcük varlığına katkılar I. *International Journal of Central Asian Studies*, IJCAS 13, 495-517. doi: [https://doi.org/10.1501/Trkol\\_0000000241](https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000241).
- Yünus Emre Dîvânı. (2021, 10 Ekim). Tatçı M., Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri. Erişim Adresi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10662,girispdf.pdf?0>

**Extended Abstract****Purpose**

In this study, it is aimed to contribute to the *Tarama Dictionary* with the verbs in *Yunus Emre's Divan*. The verbs in *Yunus Emre's Divan* are tagged with their meanings. The research questions are: Are all the verbs in the *Divan* available in the *Tarama Dictionary*? Does it have the same meaning if it exists in the *Tarama Dictionary*? Do the verbs in the *Divan* have the same phonetic and morphological in the *Tarama Dictionary*? The study is necessary in terms of contributing to the historical dictionary of Turkish.

**Design and Methodology**

Scanning model was used in the research. Scanning models are research approaches that aim to describe a past or present situation. The object of the research is tried to be defined in its own conditions and as it is. In scanning models, "What is it, what does it consist of?" questions are asked. In the study, the general scanning

model, one of the scanning models, was used. The universe of the research is all the words in the *Yunus Emre's Divan*, and the sample is the simple and derived verbs in the *Divan*.

In this study, *Yunus Emre's Divan* was scanned. Turkish simple and derived verbs in the *Divan* were included in the study. Compound verbs are not included in the study. The verbs whose origins belong to languages other than Turkish and become verbs with Turkish suffixes are also included in the study. It has been researched whether these verbs are included in the *Tarama Dictionary*. The verbs in the *Divan* and the verbs in the *Tarama Dictionary* were compared. The *Tarama Dictionary* is a dictionary of words scanned from 227 works written in Turkey Turkish from the 13th century to the present. It is a work of 8 volumes. Published by the *Türk Dil Kurumu*. It is also a dictionary that can be accessed online. The data were scanned from both print and internet sources.

### Findings

In this study, which aims to examine the status of the meanings of the verbs in the *Divan*, which are obtained from the context, in the *Tarama Dictionary*, some results have been obtained. The first is the result that some verbs are not included in the *Tarama Dictionary*. The second result is that although some verbs are in the dictionary, their meanings are missing. Another result is that the meaning(s) in the *Tarama Dictionary* and the meanings in the *Divan* do not overlap. Finally, it has been seen that the verbs in the *Divan* have taken place in the *Tarama Dictionary* with some phonetic changes, and the different forms in the *Divan* are not shown in parentheses or at the beginning of another article in the *Tarama Dictionary*.

### Research Limitations

Compound verbs were not included in this study. These may be the limitations of the study.

### Implications

Studies on the vocabulary and semantic world of historical Turkish are very important in terms of literature. Such studies shed light on the historical vocabulary of Turkish. However, there is a need to update comprehensive works such as the *Tarama Dictionary*, which can be considered as a reference source, with new studies.

Making the historical dictionary of Turkish available to users online is very functional. The online dictionary – just like the print dictionary – should contain some directions to users and references to the relevant headlines. Thus, it will present a more functional interface to the researcher. In addition, considering the frequency of binary spellings in historical Turkish, it is very important that the dictionary presents these binary spellings to users when searching.

### Originality/Value

Various studies have been conducted on the contributions to the *Tarama Dictionary*, but no study has been done on the contributions from *Yunus Emre's Divan*. This situation reveals the original value of the research. However, the few studies on Yunus Emre's vocabulary and world of meaning are also related to the value of the research.

**Araştırmacı Katkısı:** Hadra Kübra ERKINAY TAMTAMIŞ (%100).